

bunlardan özellikle son ikisinin gerekip gerekmediği fakihler arasında tartışmalıdır. Öte yandan, iftiraya uğrayan kimse de aranan bu özellikler bir bakıma zina iftirasına had uygulanabilmesinin ön şartları olduğundan bu bağlamdaki ihsan kavramında iffet anlamı ön plana çıkmaktadır. Zina suçunda ihsan kavramının odağında evlilik ya da daha teknik bir ifadeyle geçerli bir evlilik içi cinsel ilişkide bulunma şartı yer alırken kazf suçunda ihsan, kelimenin sözlük anlamına daha yakın şekilde iffetli olmayı ifade eder. Zina iftirasının ağır bir günah ve suç olduğunu bildiren âyette geçen "muhsanât" kavramı da her ne kadar fakihlerin çoğunluğu tarafından bu konudaki görüşlerine uygun düşmesi için "hür kadınlar" şeklinde açıklanmışsa da iffetli kadınlar şeklinde anlaşılmalı daha müsait görünmektedir (bk. KAZF).

İhsan, öngörülen cezanın uygulanabilmesi için suçun işlenmesi esnasında ilgili tarafta aranan bir özellik olduğundan bu sıfatı oluşturan şartlardan birinin sonradan yitirilmesi kişinin muhsan sıfatını doğrudan etkilemez; fâilin cezai ehliyetini etkileyebilir. İrtidatın ihsan sıfatını düşürüp düşürmediği tartışması bir tarafa bırakılırsa, iki tür ihsanda da ihsan şartlarının cezanın uygulanmasına kadar devam etmesi görüşü böyle bir anlam taşır.

Zina suçunda fâilin, kazfte iftiraya uğrayan kimsenin ihsan şartlarını taşıyıp taşımadığı bir suçun ispatı değil bir durum tesbitinden ibarettir. Çünkü ihsan, cezanın sebebi veya suçun oluşum şartı değil, öngörülen haddin uygulanabilmesi için fâilde ya da suç mağdurunda aranan bir vasıf olup birtakım şartlardan oluşur. Ancak başta Şâfiîler olmak üzere fakihlerin bir kesimi, ihsanın ispatının neticede malî bir hakka ilişkin değil bir cezanın ağırlaştırılmasına yönelik olduğunu ileri sürerek ceza yargılamasındaki ispat şartlarını ararlar. Recm ihsanının şart, sebep ya da alâmet olarak nitelendirilmesi de esasen bu tercihlerle gerekçe teşkil etmek üzere yapılmış açıklamalardır. İslâm hukukunda yerleşik kurala ve uygulamaya göre sorumluluğun, bir suçun, ilâve ya da ârizî bir vasfın varlığını ileri süren bunu ispatla yükümlü tutulur (*Mecelle*, md. 8, 9). Bu sebeple de gerek recm gerekse kazf ihsanının şartlarının sübûtu bu ölçüye göre ele alınır; meselâ kişinin iffetli ve akıllı olması aslî vasıf olduğundan akisinin ispatı, evlilik ârizî vasıf olduğundan evliliğin ispatı gerekir. Öte yandan ihsan vasfı suç ve cezanın şahsiliği ilkesiyle de

uyum içinde olup kazfte zina iftirasına uğrayan kişinin, recm cezasında da zina fiilini işleyen kimsenin muhsan olması şartları aranır. Bundan dolayı muhsan olan ve olmayan iki kimsenin zinasında, tıpkı birinin cezai ehliyetinin bulunup diğerinin bulunmayışında olduğu gibi suç fâillerinin konumuna göre uygulanacak ceza da değişmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hşn" md.; Buhârî, "Hudûd", 37; Müslim, "Hudûd", 26; Şâfiî, *Ahkmâmü'l-Kur'ân* (nşr. Ebû Üsâme İzzet el-Atâr), Beyrut 1400/1980, s. 183-184, 187, 311-312; Cessâs, *Ahkmâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), III, 74-75, 80-86, 92-94, 323-329; V, 64-99, 110-112; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1392/1972, XIII, 202-205, 254-257, 261-263; Şîrâzî, *el-Mühezzeḅ*, II, 266-267; Ebû Abdullâh Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir* (nşr. M. Hasan Ebû'l-Azm ez-Zeffî), Kahire 1416/1995, II, 213-214; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, IX, 39-43; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkmâmü'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, I, 381-405; III, 1322-1323; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 37-42; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 362-370; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâṭihu'l-gayb*, X, 39-48, 55-64; XI, 146-148; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, Kahire 1389/1969, IX, 38-42; Abdülâzîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1308, IV, 1339-1341; Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeylâf, *Naşbü'r-râye*, [baskı yeri yok] 1357/1938 (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), III, 326-328; Teftâzânî, *et-Telûḫ fi ḥakâ'iki't-Telḫiḫ*, Kahire 1377/1957, II, 145, 148-149; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḫâr*, San'a 1366/1947, V, 150-151, 164-165; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), V, 22-25; Şevkānî, *Neylû'l-evṭâr*, VII, 97-106; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḫtâr* (Kahire), IV, 16-18; *Mecelle*, md. 8, 9; Muhammed Hasan en-Neceffî, *Cevâhîrû'l-kelâm fi şerḫi Şerâ'i'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), XLI, 269-274; Eттаfeyyîş, *Şerḫu Kitâbi'n-Nil ve şifâ'i'l-ṭalî*, Beyrut 1392/1972, VII, 344-355; M. Ebû Zehre, *el-Ükûbe*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 110-114; M. Selîm el-Avâ, *Fî Uşûli'n-nizâmî'l-cinâ'iyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, s. 216-227; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi üslûbihi'l-cedîd*, Dımaşk 1404/1984, VI, 40-44, 78-79; Bilmen, *Kamus*², III, 16, 199-201; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, I, 36-65; Sa'd Muhammed Hasan Ebû Abdüh, *Cerimetü'l-kazf ve ũkûbetühâ fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1993-94, s. 68-83; Mehmet Boynuḫalın, *Zina Suçu ve Cezası* (yüksek lisans tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 60-71; J. Burton, "The Meaning of Ihsan", *JSS*, XIX (1974), s. 47-75; a.mlf., "Muḫşan", *EP* (İng.), VII, 474-475; Von Harald Motzki, "Wal-muhsanātu mina n-nisâ'i illâ mâ malakat aimânukum (Koran 4:24) und die Koranische Sexualethik", *Isl*, LXIII (1986), s. 192-218; "İhşân", *Mu.F*, IV, 22-32; "İhşân", *Mu.F*, II, 222-229.

ŞAMİL DAĞCI

İHSAN EFENDİ, Yozgatlı
(bk. MEHMED İHSAN EFENDİ).

İHSÂR (الإحصار)

Hac veya umre için ihrama girdikten sonra bunların tamamlanmasını engelleyen bir durumun ortaya çıkması anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "daralmak, âciz olmak; alıkonmak, engellemek" gibi anlamlara gelen hasr kökünün bazı türevleri Kur'an'da geçer (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/39; en-Nisâ 4/90; el-İsrâ 17/8). Bu kökten türetilmiş olan **ihşâr** kelimesi, hac ve umre yapıyor bundan engellenenlerin kurban göndermesini emreden âyette (el-Bakara 2/196) fiil kalıbıyla kullanılmış olup bu âyet ihşârın, başlanmış bir hac ve umre ibadetini tamamlamaya imkân vermeyen engellerin ortaya çıkışını ifade eden bir terim olarak fıkıh literatüründe kullanılmasının kaynağını teşkil etmiştir. Fakihlerin ihşâr ile ilgili çeşitli tariflerinin "hac veya umrenin rükünlerini ifadan engellenme" anlamında birleştiği söylenebilir. Nitekim Şâfiîler ihşâr "hac ve umrenin tamamlanmasının engellenmesi", Hanefîler de "farz veya nâfile hacda ihrama girdikten sonra Arafat'ta vakfeye durmaktan ve Kâbe'yi tavaf etmekten, umrede ise tavaftan alıkonulmak" şeklinde tanımlarlar. Alıkonulan kimseye **muhsar** denilir.

Hanefîler, Zeydîler ve Zâhirîler, hac ve umre ibadetini tamamlamayı engelleyen hâricî ve dâhilî her engeli ihşâr sebebi sayma temayülündedir. Bir düşmanın varlığı gibi hâricî durumda yanında kişinin hastalanması, yol azlığının yok olması, kadının mahremini kaybetmesi gibi hac ve umreye devamı engelleyen durumlar böyledir. Benzeri bir görüş Ahmed b. Hanbel'den de nakledilmektedir. Bu fakihler ilgili âyetin, "Eğer alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin" şeklindeki genel ifadesini, ayrıca Hz. Peygamber'in, "Kimin ayağı kırılır veya aksarsa ihramdan çıkar ve ertesi yıl hac yapar" (Ebû Dâvûd, "Menâsik", 43; Tirmizî, "Hac", 94) hadisini delil alırlar. Çoğunluğu teşkil eden fakihler ise (cumhur) tutukluluk hali, anarşikargaşa, kocanın karısını engellemesi, savış sebebiyle yolların kapanması gibi güç kullanmaya dayalı engelleri ihşâr sebebi sayarken hastalık, sakatlık, erzakın zayı olması vb. ni ihşâr kapsamının dışında tutarlar. Cumhur bu görüşünü ilgili âyetin nüzül sebebine (düşmanın müslümanları haddan engellemesi) dayandırmakta, ayrıca İbn Abbas'tan nakledilen, "Düşmandan başka sebeple ihşâr yoktur" (Şâfiî, II, 219) sözünü de delil göstermektedir. An-

cak Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, ihrama girerken "bir engel çıkması halinde ihramdan çıkma" kaydıyla niyet eden kimsenin durumu, Hz. Peygamber'in buna cevaz verdiği rivayetine dayanılarak (*Müsned*, VI, 164; Müslim, "Hac", 105-108) yukarıdaki hükümden ayrı tutulmuş, bu durumdaki ihramlının muhsar ahkâmına tâbi olmaksızın ihramdan çıkması câiz görülmüştür. Hanefî, Mâlikî ve Ca'feriyye mezhepleri ise ayrıntıdaki bazı farklılıklar dışında böyle bir niyete fikhî sonuç bağlamazlar. Ca'ferîler, düşman sebebiyle engellenmeyi (sad) hastalığın engellemesinden (ihsâr) ayrı tutarak birinci tür engel konusunda çoğunluğa, ikinci türde de Hanefîler'e yaklaşırlar.

İhsârın gerçekleştirilmesi için ihrama girilmiş, ayrıca ortaya çıkan alıkoyucu sebebin haccı veya umreyi tamamlamaya yetebilecek bir süreden önce ortadan kalkacağından da ümit kesilmiş olması gerekir. Hacda Arafat vakfesinden ve ifâza tavafından, umrede tavaftan alıkonan kimsenin muhsar sayılacağı üzerinde görüş birliği bulursa da haccın iki rüknünün sadece birinden veya diğer menâsikten alıkonmanın ihsâr sayılıp sayılmayacağı ya da hangi safhadan itibaren sayılacağı fakihler arasında tartışmalıdır. Buna göre, Arafat vakfesinden alıkonulduğu halde ifâza tavafından alıkonulmayan kimse Hanefî mezhebince muhsar sayılmaz, çünkü bu kimse umre yapıp ihramdan çıkabilir. Bu suretle kazâ umresinden kurtulmuş olduğu gibi ihsâr kurbanı kesmesi de gerekmez. Şâfiî ve Mâlikîler de umre yaparak ihramdan çıkmanın gerektiğini söylemekte ve şekil olarak Hanefîler'le aynı noktada buluşmakta iseler de onlar ihramdan çıkışın ihsâr dolayısıyla olduğunu ve kurban kesmesi gerektiğini söyleyerek sonuçta onlardan ayrılırlar. Hanbelîler ise bu durumdaki kimsenin hac niyetini feshedip umre niyetiyle umre yapacağı ve kurban kesmeden ihramdan çıkabileceği görüşündedir.

Arafat vakfesini yaptıktan sonra farz tavaftan alıkonulan kimseye gelince Hanefî, Mâlikî ve Zeydiyye mezheplerine göre bu durumdaki kimse muhsar sayılmayıp tavaf yapınca kadar ihramlı olarak beklemesi gerekir; Şâfiî mezhebine göre ise ihramdan çıkar ve haccını kazâ etmesi de gerekmez. Hanbelîler, vakfeden sonra ve şeytan taşlamadan önce alıkonan kimsenin ihramdan çıkabileceğini söylerler; ancak şeytan taşlama görevini yerine getirmişse ihramdan çıkmadan beklemesi ve engel kalktığında da haccını tamamlaması gerekir.

İhsârın, ihramdan çıkma ve ihsâr sebebiyle yapılamayan menâsikin kazâsı şeklinde iki fikhî sonucu vardır. İhramdan ancak hac veya umre yapılarak çıkılabilir. Fakat muhsar bundan engellendiği için fakihlerin çoğunluğuna göre ihramdan çıkma niyetiyle kurban keserek, bazı Hanefîler'le Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise ayrıca tıraş olarak ihramdan çıkar. Ca'ferîler de hastalıktan doğan ihsârda tıraş olmayı gerekli görürler. Mâlikî mezhebine göre yalnızca ihramdan çıkma niyeti yeterli olup kurban kesmek sünnettir. Umre ya da ifrad haccı için ihrama giren bir adet, kıran haccı için niyet eden Hanefîler'e göre iki adet, cumhura göre yine bir adet ihsâr kurbanı (hedyü'l-ihsâr) keser.

Hanefîler'e, Zeydîler'e ve Ahmed b. Hanbelî'den bir görüşe göre ihsâr kurbanı da diğer hedy kurbanları gibi ancak Haram bölgesinde kesilir. Hastalık sebebiyle ihsârda da Ca'ferîler'in görüşü böyledir. Muhsar, vekâlet yoluyla ve kesim zamanını da belirleyerek kurbanını gönderir veya kurbanını Haram bölgesinden satın aldırır ve kesilmesini sağlar; belirlenen kesim vakti geçtikten sonra da ihramdan çıkar. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bu şart olmayıp ihsârın vuku bulunduğu yerde kesmek yeterli ve geçerlidir. Çünkü Resûl-i Ekrem, "Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Harâm'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaştırılmasını menedenlerdir" (el-Feth 48/25) meâlindeki âyete dayanarak kurbanını Hudeybiye'de kesmiştir. İlk görüş sahipleri ise bu konuda, "Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer -bunlardan- alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin" (el-Bakara 2/196) anlamındaki âyetin açık ifadesini delil alırlar. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle Hanefî âlimi Ebû Yûsuf'tan nakledilen bir görüşe göre kurban kesemeyen kimse kurbanlığın bedeline denk kıymette yiyecek (buğday) tasadduk eder. Buna gücü yetmeyenlerin her müd veya yarım sâ' yiyecek karşılığında bir gün oruç tutması gerektiğini belirtenlerin yanı sıra buna imkân tanımayanlar ya da yiyecek tasadduk etmeyi câiz görmeyip kurban yerine on gün oruç gerekli görenler de vardır. Oruç tutulduğunda ihramdan çıkmak için oruçların tamamlanmasını beklemek gerekmez. Hanefî mezhebinde ağırlıklı görüşe, bazı Şâfiîler'e, Ca'ferîler'e ve İbn Hazm'a göre ise kurbanın yerini hiçbir bedel tutmaz ve muhsar kurban kesinceye kadar ihramlı olarak bekler. İhramdan çıkmak için tıraş

olmak Ebû Yûsuf'tan nakledilen bir rivayete, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre şarttır. Mâlikîler'e göre sünnet, Hanefîler'e göre ise güzel bir davranıştır.

Farz olan hac veya adanmış bir hac ya da umre niyetiyle ihrama giren kimsenin muhsar olarak ihramdan çıkması halinde bu ibadetleri kazâ etmesinin gerekliliği konusunda fakihler görüş birliği içinde dir. Fakihlerin çoğunluğu, nâfile bir hac ya da umre ihramından çıkmak zorunda kalan muhsara kazâ gerekmediği görüşündedir. Çünkü Hz. Peygamber, Hudeybiye'den döndükten sonra hiçbir sahâbe umrelerini kazâ etmelerini buyurmuş, ertesi yıl yaptıkları umreye de kazâ olarak niyet etmemişlerdir. Hanefî ve Zeydiyye mezhepleri ise nâfile bile olsa bu ibadetin kazâsını gerekli görmekte ve Resûl-i Ekrem ile ashabının Hudeybiye Antlaşması'nı takip eden yıl içinde yaptıkları umrenin -umretü'l-kazâ şeklinde adlandırılmasından da anlaşıldığı gibikazâ olarak ifa edildiğini ileri sürmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hşr", md.; *Müsned*, VI, 164; Müslim, "Hac", 105-108; İbn Mâce, "Menâsik", 85; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 43; Tirmizî, "Hac", 94; Nesâî, "Hac", 60, "Menâsik", 102; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut 1393/1973, II, 218-219; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 233-235; Se-rahsî, *el-Mebsût*, IV, 106-118; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 177-183; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 287-289; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1388/1968, III, 326-332; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḥâr*, San'a 1409/1988, II, 378-394; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), III, 51-60; Rem-lî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Beyrut 1404/1984, III, 362-371; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, II, 323; Muhammed b. Ali el-Âmilî, *Medârikü'l-aḥkâm fi şerḥi Şerâ'i'i'l-İslâm*, Beyrut 1411/1990, VIII, 285-311; Muhammed Hasan en-Necefi, *Cevâ-hirü'l-kelâm fi şerḥi Şerâ'i'i'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), XX, 110-165; "İḥ-sâr", *Mu.Fî*, IV, 5-22; "İḥsâr", *Mu.Fî*, II, 196-222.

SALİM ÖĞÜT

İHSAS

(bk. DUYU).

İHSÂ'UL-ULŪM

(إحصاء العلوم)

Fârâbî'nin

(ö. 339/950)

ilimlerin tasnifine dair eseri.

Başlangıçtan beri felsefe her ilmin prensiplerini koyan, sınırlarını belirleyen tümel ve kuşatıcı bir ilim olarak kabul edildiğinden İlk ve Ortaçağ'da genellikle